KUTADGU BİLİG'DE AHLAKLILIK, SOYLULUK VE SEÇKİNLİK İFADE EDEN SÖZLER

Tuncay BÖLER[*]

ÖZET

Türk dili ve kültürünün en önemli eserlerinden biri olan Kutadgu Bilig'de devlet, yurttaşlık, yasa, saray örgütü, görevliler, yönetim ve töre gibi konulardan bahsedilirken çeşitli vesilelerle ahlaklılık, soyluluk ve seçkinlik ön plana çıkarılmaya çalışılmış; bu vasıflar eserde arıg, silig, süzük, bütün, ködrüm, ödrüm, bagırsak, köngli tüz, aslı arıg, kılkı arıg gibi sözlerle anlatılmıştır.

Araştırmamızda Kutadgu Bilig'de ahlaklılık, soyluluk ve seçkinliği ifade eden bu sözler üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hacip, Türk dili, anlam bilimi.

WORDS REFERRING TO MORALITY, NOBILITY AND SELECTNESS IN KUTADGU BILIG

ABSTRACT

In Kutadgu Bilig, one of the most important masterpiece of Turkish literature and culture, morality, nobility and selectness were by some means put forward besides discussing the state, citizenship, law, palace organization, staff, administration and customs. And these qualities were mentioned in the masterpiece with the following words such as arıg, silig, süzük, bütün, ködrüm, ödrüm, bagırsak, köngli tüz, aslı arıg, kılkı arıg.

[*] Dr., MEB, tuncayboler@gmail.com.

In our research, words referring to morality, nobility and selectness in Kutadgu Bilig were taken into consideration in particular.

Key Words: Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hacip, Turkish language, semantics.

Agop Dilâçar'ın "Yazar, önünde hiçbir Türkçe eser bulunmadan, 6520 beyitlik manzum eserini, Türk edebiyatının gökten inmi ilk aheseri olarak bir çırpıda meydana getirmi tir." (Dilâçar 1970: 1) dedi i *Kutadgu Bilig*'i Re it Rahmeti Arat "Türk dili ve edebiyatının oldu u kadar, Türk kültür tarihinin de en muazzam eserlerinden biri…" (Arat 1979: VII) olarak nitelendirmi ve *Kutadgu Bilig*'in önemini bir kez daha vurgulamı tır.

Türk dili ve kültürü açısından bu denli öneme sahip olan *Kutadgu Bilig*'e imdiye kadar çe itli bilim dalları açısından yakla ılmı ; edebiyattan dile, tıptan idari bilimlere ve felsefeye kadar birçok bilimin kuramlarına göre eser üzerinde yayınlar yapılmı tır[1]. Yapılan bu ara tırmalar söz konusu alanlarda ara tırmacılara kaynaklık etmi ve eserin di er bilim dalları için içerdi i malzemeyi gözler önüne sermi tir.

---

[1] Kitap, tez ve makale eklindeki bu yayınlardan bazıları öyledir:
(Liste ada göre sıralanmı tır.)

Cantürk Caner, "Kutadgu Bilig'de Türk Yönetim Felsefesi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Mart-Nisan 2002, sayı: 137, s. 139-144.

Prof. Dr. Co kun Can Aktan, "Politikada Liyakat Üzerine Kutadgu Bilig ve Koçi Bey Risalesi'nden Ö reneceklerimiz", *Yeni Türkiye Dergisi*, Ocak- ubat 1997, yıl: 3, sayı: 13, s. 1389-1393.

Yrd. Doç. Dr. Halil Ersoylu, "Kutadgu Bilig'deki Arapça ve Farsça Kelimeler", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, sayı: 27, s. 121-138.

Hilmi Özden, "Kutadgu Bilig'de Ahlak Kavramı ve Tıp Eti ine Katkısı", Osmangazi Üniversitesi Sa lık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2002, 140 s.

Doç. Dr. Mehmet Akgün, "Türklük Dünyası'nın 11. Asırdaki Abide Eseri Kutadgu Bilig'de Akıl ve Bilgi", *Felsefe Dünyası*, Kı 1996, sayı: 19, s. 81-98.

Prof. Dr. Murat Yurdakök, "Kutadgu Bilig'de Sa lık ile lgili Bilgiler", *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 2002, c. 45, sayı: 3, s. 290-292.

Yrd. Doç. Dr. Nejat Do an, "Kutadgu Bilig'in Devlet Felsefesi I", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2002, sayı: 12, s. 127–158.

Yrd. Doç. Dr. Nejat Do an, "Kutadgu Bilig'in Devlet Felsefesi II", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2002, sayı: 13, s. 77–94.

Yrd. Doç. Dr. Süer Eker, "Kutadgu Bilig'de Türkçe slami Terimlerin Kaynakları Üzerine", *Bilig*, Yaz 2006, sayı: 38, s. 103-122.

Dilâçar'ın deyimiyle *Kutadgu Bilig'*in "genel amacı ülküsel ve tükel bir ki inin, ülküsel bir devletin ve ba bu un nasıl olmak gerekti ini, yurt ba bu una ve yurtta lara dü en ödevleri ve ahlak kurallarını bildirmek ise de…" (Dilâçar 1995: 145)

Kutadgu Bilig'in vezir olacak insanın nasıl olması gerekti ini söyleyen bölümünde vezirin özellikleri sayılırken kullanılan kelimelerden biri *arıg*'dır:

sakınuk kerek din idisi *arıg*

imin bolsa il budnı andın arıg (2190)

(Vezir imanlı, takva sahibi ve *temiz* olmalı; memleket ve halk ondan her bakımdan emin bulunmalıdır.)

Odgurmı 'ın hükümdara ö üt verdi ini söyleyen LXXI. bölümde Odgurmı , Kün Togdı'ya *ay arıg* diye hitap eder ve dünya malı toplamanın bo bir u ra oldu unu, Allah'ın insanlara bir emanet yükledi ini ve asıl korunması ve de erlendirilmesi gerekenin o oldu unu belirtir. Altın, gümü , tahıl, ipekli ve sırmalı i lemeler, samur kürkler, Çin ve Bizans kuma ları, at, di i deve, koyun, kul, cariye, geyik, ku u, Arap malları hep bo eylerdir:

bu taglar katında çıkar gevherıg

kazıp yetrümezler sanga ay *arıg* (5364)

(Ey *temiz ruhlu insan*, bu da lar altından çıkan cevherleri kaza kaza sana yeti tiremezler.)

Diğer kullanımlar:

bu sözni e it ay manga kelmedük

negü tir *arıg* bilge bagı bedük (3925)

(Ey bana gelmek istemeyen, bu sözü dinle; *temiz*, bilgili ve büyük bir hulus sahibi insan ne der.)

özüngni arıg tut kamugdın sıngar

arıg ol bu begler arıg neng sever (4109)

(Her bakımdan kendini temiz tut; bu beyler *temiz*dir ve temiz eyleri severler.)

Ayrıca *aslı arıg, kılkı arıg* ve *urgı arıg*; *temiz tabiatlı, temiz asıllı, soyu temiz* anlamlarıyla *Kutadgu Bilig*'de kullanılmaktadır. *Arıg*'ın birle ik olu turdu u yukarıdaki sözlere baktı ımızda bunlardan *huy, gidiş, tavır* anlamlarındaki *kılık*'ın günümüzde *bir kimsenin giyinişi, dış görünüşü, üst baş* eklinde bir anlam de i mesiyle kar ımıza çıktı ını söyleyebiliriz.

otunka katılma ay *aslı arıg*

yüzüngnüng suvın iltge sindin arıg (4289)

(Ey *temiz asıllı insan*, adi kimselere katılma; onlar sende hiç yüz suyu bırakmazlar.)

bor içmez kerek bolsa *kılkı arıg*

yaragsız kılınçıg yıratsa arıg (2729)

(-Kâtip- çki içmemeli ve *temiz tabiatlı* olmalı; yakı ık olmayan bütün hareketleri kendinden uzakla tırmalıdır.)

sakınuk kerek beg ne *kılkı arıg*

arıglık tiler tutçı *urgı arıg* (1985)

(Bey, takva sahibi ve *temiz* olmalıdır; *aslı temiz olan* daima temizlik ister.)

negü tir e itgil ay *kılkı arıg*

bu ödlek okı birle köngli balıg (5430)

(*Temiz kalpli* ve bu zamane oku ile gönlü yaralanmı olan kimse ne der, dinle)

"silig" temiz

Kutadgu Bilig

könilik bile sen kötürdüng elig (3063)

(Güvenilir, içten ba lı, do ru ve *temiz*sin; senin bütün hareketlerin daima do ruluk yolunda olmu tur.)

LXXII. bölümde hizmetkârların birkaç türlü oldu u ifade edilir; e er hizmetkâr bilgili, akıllı ve *temiz kalpli* ise onlara ihsanlarda 7687(l)6.09831o0.576(a)-1.91977(ç)-1.32.6 Td [(h)-0.29872(a)146(k)8.95629(a)-0.3000

*Kutadgu Bilig'*de bilge sözleri iki sınıfa ayrılır: 1. Adı anılmayan bilgelerin sözü. 2. Sanı verilen Türk beylerinden aktarılan sözler. (Dilâçar 1995: 30) LX. bölümde zanaat erbabı ile münasebet anlatılırken adı anılmayan bir bilgenin sözlerine yer verilmi ve bahsi geçen bilgenin *temiz*li i *süzük* ile ifade edilmi tir:

yime yak ı aymı biliglig *süzük*

budunka bagırsak ne köngli tüzük (4464)

(Bilgili, halka merhametli, *temiz* ve berrak kalpli insan çok iyi söylemi .)

LXX. bölümde Odgurmı , Hükümdar Kün Togdı'nın davetine uyarak ehre gelir; onu Ögdülmi kar ılar ve beye haber gönderir. Bey sevinir, ikisini de saraya ça ırır. Burada yer alan kar ılıklı konu malarda Kün Togdı Odgurmı 'a kendisine ö üt vermesini istemeden hemen önce ona *ay süzük* ile hitap eder:

yanut birdi ilig ayur ay *süzük*

içing me ta ıng birle barça tüzük (5114)

(Hükümdar cevap verdi: Ey *saf gönüllü insan*, senin için ve dı ın her bakımdan iyidir, dedi.)

Köngli süzük biçiminde *köngül* ile kullanılan *süzük* de eserde temiz kalplili i anlatmak için kullanılmı tır:

tapugsak ne özkey yine eymenük

emanet bile bolsa *köngli süzük* (2237)

(-Vezir- Hizmete hazır, vefalı, emanete kar ı titiz ve bir de *temiz gönüllü* olmalıdır.)

negü tir e itgil ay *köngli süzük*

kamug i içinde ay köngli tüzük (3085)

(*Gönlü durulmuş* ve her i inde gönlü dürüst olan insan ne der, dinle.)

ne edgü bilig birdi bilgi bedük

sevitmi sevüglerke *köngli süzük* (3687)

(Bilgisi derin ve kendisini herkese sevdirmi olan *temiz gönüllü* insan ne iyi bilgi vermi tir.)

ay *köngli süzük* er ay bilgi ökü

baka kör bu sözke yetürgil uku (3936)

(Ey *duru gönüllü insan*, ey bilgisi çok olan; dikkat et ve bu söz üzerinde dü ün.)

Öte yandan *süz-* fiilinden türetilmi *süzülmüş*, *Kutadgu Bilig'*de *temiz kalpli insan* anlamındadır:

negü tir e itgil *süzülmiş kişi*

idisi bile çın tüzülmi ki i (4795)

(*Kalbi temizlenmiş* ve Tanrı'ya gerçekten ula mı insan ne der, dinle.)

idi yak ı aymı *süzülmiş köngül*

e itgil ay bilge uku lug amul (3752)

(*Temiz kalpli insan* ne güzel söylemi ; ey akıllı uslu bilgin, bunları dinle.)

"uvutlug" hayâ sahibi

*Kutadgu Bilig'*de ölüm dö e indeki Vezir Ay Toldı o lu Ögdülmi 'e ö üt verirken *hayâ sahibi* anlamındaki *uvutlug* sözü kullanılmı tır:

uvutsuz ki idin yırak tur teze

meningdin ming alkı *uvutlug* öze (1309)

(Hayâsız adamdan kaç, uzak dur; *hayâ sahibine* benden binlerce selam.)

Vezir ve ulu hacip olacak kimsenin nasıl olması gerekti inin söylendi i (XXIX ve XXXI.) bölümlerde onların *hayâ sahibi* (uvutlug) olmaları üzerinde durulmu tur:

uvutlug kerek hem közi tok bütün

uvutsuz ki i ol ki ide otun (2199)

(-Vezir- *Hayâ sahibi*, gözü tok ve itimat edilir bir insan olmalıdır; insanların kabası hayâsız adamdır.)

ki ide talusı *uvutlug* ki i

uvutlug ki i ol ki ide ba ı (2201)

(-Vezir- nsanların seçkini, *hayâ sahibi* olanıdır; *hayâ sahibi olan* kimse, insanların ba ıdır.)

közi tok kerek hem *uvutlug* silig

tetiglik kerek hem tümen tü bilig (2441)

(-Ulu hacip- Gözü tok, *hayâ sahibi* ve nazik olmalıdır; zeki ve bin türlü bilgiye sahip bulunmalıdır.)

uvutlug ki i kılmaz isiz i ig

yaragsızka yakmaz bu sermez ki ig (2445)

(*Hayâ sahibi olan* insan kötü i yapmaz, münasip olmayan eylere yakla maz ve ba kalarına kabalık etmez.)

Diğer kullanımlar:

basa 'usman erdi *uvutlug* silig

ki ide ödürmi akı king elig (55)

(Sonra *hayâ sahibi*, yumu ak huylu, insanların seçkini, cömert ve eli açık olan Osman'dı.)

kamug edgüke bolsa elgi uzun

uvutlug silig hem kılınçı tüzün (1965)

(-Bey- Her türlü iyili e el uzatmalı; *hayâ sahibi*, yumu ak huylu ve asil tabiatlı olmalıdır.)

akı hem tüzün hem *uvutlug* silig

bagırsak bolup ked küdezse ilig (2169)

(-Bey- Memleketini iyice koruyabilmesi için bir de asil, *hayâ sahibi*, yumu ak huylu ve merhametli olmalıdır.)

"tüzün" yumu ak huylu, asil

Ulu hacibin nasıl bir insan olması gerekti i ifade edilirken (XXXI. bölüm) onun özelliklerinden birinin de akıllılık oldu u vurgulanır ve bundan sonraki dört beyitte aklın önemi belirtilir. *Tüzün* vasfını ancak akıllı insanların elde edece i üzerinde durulur:

uku lug yise yir ikigün ajun

uku lug atanur atansa *tüzün* (2456)

(Ancak akıllı kimse her iki dünyayı elde eder; *asil* vasfını ancak akıllı insan alır.)

Elçinin özelliklerinden biri de sakin tabiatlı olmaktır. E er elçi sakin tabiatlı olursa ona *tüzün* denilir ve böyle insanlar kendilerini herkese sevdirir:

amul bolsa ötrü atanur *tüzün*

silig bolsa kılkı sevitür özün (2623)

(nsan sakin tabiatlı olursa, ona *halim* denilir; nazik kimse, kendisini herkese sevdirir.)

Diğer kullanımlar:

öz inçlik tilese ereji uzun

til atlıg etig yi tiril ay *tüzün* (4643)

(Ey *temiz kalpli insan*, uzun zaman huzur içinde ve rahat ya amak istersen, dil adlı eti ye ve öyle ya a.)

yorık tüzse budnı begi kılk tüzer

kılık tüzse begler *tüzün* il süzer (5949)

(Halk tavrını düzeltirse, bey de tabiatını düzeltir; beyler tabiatlarını düzeltirlerse, *temiz kalpli insanlar* memleketi her türlü kötülüklerden temizlerler.)

"tedük" temiz, saf

Dört halifenin övgüsünün söylendi i III. bölümde Hz. Ali'den bahsedilirken *yüregi tedük* ifadesine yer verilmi tir:

akı erdi elgi *yüregi tedük*

biliglig sakınuk kör atı bedük (58)

(Eli cömert idi, *yüreği saf* idi; bilgili, takva sahibi ve adı büyük bir zattı.)

"bütün" do ru, dürüst

Bugün *eksiksiz, tam; çok sayıdaki varlık ve nesnelerin hepsi* anlamlarında kullandı ımız *bütün, Kutadgu Bilig*'de *doğru, dürüst* anlamıyla kar ımıza çıkmaktadır.

Kutadgu Bilig'in XXVI. bölümünde Hükümdar Kün Togdı Ögdülmi 'i tecrübe eder ve onun bütün i lerini sadakatle ifa etti ini görür. Ardından eserde bir Türk büyü ünün sözlerine geçilir: *İnsan için altın ve gümüş kıymetli bir şeydir; fakat kendisine hâkim olan kimse, gümüşten daha kıymetlidir*.

Burada gümü e önem vermeyen ki inin vasfı *bütün* olarak ifade edilir:

kümü ke ilinmegli yalnguk *bütün*

tegir çın tükel bu ajunka kutun (1726)

(Gümü e kapılmayan, *doğru* insan saadet içinde tam ve gerçek dünyaya eri ir.)

Öte yandan *bütün, Kutadgu Bilig*'de özellikle *çın* (do ru) kelimesiyle birlikte kullanılmaktadır. Örnek olarak Kün Togdı'nın Ay Toldı'ya adalet vasfının nasıl oldu unu söyledi i bölümde Ay Toldı, Hükümdar Kün Togdı'dan do rulu u anlatmasını ister. Kün Togdı dü ündü ü ile söyledi i bir ve içi dı ı gibi dı ı da içi gibi olanın do ruluk üzere oldu unu söyler. Eserde bundan sonra bir airin a a ıdaki sözü söyledi i ifade edilir:

yorıglı bu yalnguk idi ök ökü

köni *çın bütün* er manga ked küsü (868)

(Gezip dola an insan pek çoktur; fakat benim için aziz olan *doğru, dürüst ve güvenilebilecek* bir insandır.)

Diğer kullanımlar:

negü tir e itgil yetilmi ya ı

tiriglikte kızrak *bütün çın* ki i (1724)

(Ya ımı ba ımı almı , hayatta nadir bulunan, *doğru ve dürüst* insanlardan biri ne der, dinle.)

bagırsak kerek hem közi köngli tok

bütün çın kılıkı köni bolsa ok (2607)

(-Elçi- Gözü, gönlü tok, içten ba lı, *itimat edilir, doğru* ve dürüst tabiatlı bir insan olmalıdır.)

"çın" do ru

Vezirin özelliklerinden biri de (XXIX. bölüm) *çın* (do ru) olmaktır:

tili köngli bir hem kılınçı köni

uvutlug bagırsak budunda *çını* (2235)

(Sözü, gönlü bir, hareketi do ru, hayâ sahibi, merhametli ve halk arasında *dürüst olarak tanınmış* olmalıdır.)

Diğer kullanımlar:

negü tir e itgil uç ordu hanı

budunda talusı ki ide *çını* (2966)

(Halk arasında seçkin ve insanların *doğrusu* olan Uç-Ordu hanı ne der, dinle.)

köni *çın* ki i bulsa begler bütün

özi inçke tegdi tirildi kutun (3128)

(Beyler do ru, *dürüst* ve itimat edilir bir insan bulurlarsa, onu altın ve gümü mahfaza içinde tutmalıdırlar.)

"ınal" inanılır insan

Bugün dahi *inal* eklinde kullanılmaktadır. Eserde Odgurmı 'ın Ögdülmi 'e dünyadan yüz çevirip olana kanaat etti ini söyleyen (LXVII.) bölümde Ögdülmi 'e *ınal* kelimesiyle hitap edilmi tir:

bu dünya i in kodmagınça tükel

kılumaz bu 'ukbi i in ay *ınal* (4805)

(Ey *inanılır insan*, bu dünya i ini tamamen bırakmadıkça, insan ukba i ini yapamaz.)

"ködrüm" yüksek, seçkin

Kutadgu Bilig'de Türk beylerinden Alp Er Tonga'dan *ködrüm* yani *yüksek, seçkin* olarak bahsedilmi tir:

bedük bilgi birle ökü erdemi

biliglig uku lug budun *ködrümi* (278)

(O yüksek bilgiye ve çok faziletlere sahipti; bilgili, anlayı lı ve halkın *seçkini*ydi.)

ne ödrüm ne *ködrüm* ne ersig eren

ajunda tetig er yidi bu cihan (279)

(Ne seçkin, ne *yüksek*, ne yi it adam idi; zaten dünyada ferasetli insan bu dünyaya hâkim olur.)

Diğer kullanımlar:

budunka begi artuk ödrüm kerek

köngül til köni *kılkı ködrüm* kerek (1963)

(Halk için beyin çok seçkin olması lazımdır; özü sözü do ru ve *tabiatı güzide* olmalıdır.)

meningde yüz üsteng anıng erdemi

budunda talusı ki i *ködrümi* (3150)

(Onun –Odgurmı 'ın- fazileti benimkinden yüz misli fazladır; o, halkın ileri geleni ve insanların *seçkini*dir.)

Ahlaklılık, Soyluluk ve Seçkinlik İfade Eden Diğer Sözler

"tüz" temiz kalpli; asil

bu kadgu sakınç birle erken özüm

negü teg iligke barır men *tüzüm* (4851)

(Ey *temiz kalpli insan*, bu kaygı ve endi e içinde kıvranırken nasıl kalkıp hükümdarın yanına giderim.)

ilig aydı ay toldı kodgıl bu söz

bu söz sözlemegil aya *köngli tüz* (1080)

(Hükümdar: Ay-Toldı, bu sözleri bırak, dedi. Ey *temiz kalpli*, böyle sözler söyleme.)

munukı bu sözke tanuk keldi söz

okıgıl munı sen aya *köngli tüz* (1713)

(te buna u söz ahittir; ey *kalbi temiz*, sen bunu oku.)

yanut birdi odgurmı aydı bu söz

e ittim men emdi aya *köngli tüz* (4314)

(Odgurmu cevap verdi: Ey *temiz kalpli insan*, bu sözleri dinledim, dedi.)

kön ay kutlugı bar yime kutsuzı

ayıt kutlugın tut ay *yalnguk tüzi* (4386)

(Gün ve ayların kutlusu oldu u gibi kutsuzu da vardır; ey *temiz kalpli insan*, bunları sor ve kutlu olanını seç.)

mungar mengzetü keldi emdi bu söz

bu söz i ke tutgıl aya *köngli tüz* (5699)

(Beni bulan kimse *mütevazı tabiatlı*, alçak gönüllü ve tatlı dilli olmalıdır)

"bagırsak" merhametli, efkatli, sadakatli, temiz kalpli.

e itgil yana bu mening sözlerim

köngülke alın ay *bagırsak* erim (3914)

(Benim bu sözlerimi de bir kere dinle; ey *temiz kalpli* insan, bunları iyice dü ün.)

bagırsak bütün çın kılınçı köni

tili köngli tüz bolsa bile munı (424)

(O, bana *candan bağlı*, emniyetli, do ru ve dürüst yaratılı lı, içi dı ı bir ve i ten anlar bir kimse olmalıdır.)

"erdemlig" erdemli, faziletli.

kamugka tusulur kör *erdemlig* er

bu erdem bile er tilek arzu yir (567)

(Bak, *meziyetli* insanın herkese faydası dokunur; bu meziyet ile insan bütün arzularına nail olur.)

sarandın kaçar barça *erdemlig* er

akıka yumıtur tilek arzu yir (3037)

(Bütün *faziletli* insanlar hasisten kaçarlar; insan hasise yana maz, cömerde sıkıca yapı ır.)

negü tir e itgil kör *erdemlig* er

bu erdem bil er tilek arzu yir (3420)

(*Faziletli* insan ne der, dinle; bu fazilet ile insan dilek ve arzusuna nail olur.)

"bışıg" olgun

bütün tutgu barça ki ig çın *bışıg*

özüg ked sakıngu küdezgü ba ıg (2850)

(Bütün do ru ve *olgun* insanlara güvenmeli; fakat insan daha çok kendi kendisini korumalı ve ba ını gözetmelidir.)

sizinmedim erdi kör odgurmı ıg

okıp kelmegüsin er erdi *bışıg* (3882)

(Odgurmı 'ın davet edilince, gelece inden hiç üphe etmemi tim; o *olgun* bir insandı.)

ayıttı ilig andın odgurmı ıg

uyar inç esen barmu *kılkı bışıg* (5831)

(Hükümdar ona Odgurmı 'ı sordu ve o *kâmil insanın* sıhhati nasıldır, rahat mıdır, dedi.

"köni" do ru

ilig aydı körgil *köni* er özi

tili köngli birle biriker sözi (862)

(Hükümdür: Bak, kimin dü ündü ü ile söyledi i bir olursa, i te *doğru* insan odur, dedi.)

kız ermez ki i kör ki ilik kız ol

köni çın ki ilerni ögdi uku (869)

(nsan nadir de il, insanlık nadirdir; akıl *doğru* ve dürüst insanları övmü tür.)

ne edgü söz aymı *köni* er tili

köni er tili urdı sözke ulı (921)

(*Doğru* insan ne kadar güzel söz söylemi ; de erli söze temel atan *doğru* insanların dilidir.)

kılınç edgü bolsa kamug halk sever

kılıkı köni bolsa törke agar (1661)

(yi hareket eden kimseyi herkes sever, *dürüst tabiatlı olan insan* ba kö eye çıkar.)

"talu" seçme, nadide

uvutlug kerek beg ki ide *talu*

uvutlug kılınçı irilmez tolu (2005)

(Bey, hayâ sahibi ve insanların *seçkini* olmalı; hayâ sahibinin tavır ve hareketi eksilmeyen bir bütündür.)

talu beg bolayın tise belgülüg

talu tutgu erdem ay atlıg külüg (2081)

(Ey namlı me hur, *seçkin* bir bey olabilmek için fazilete kıymet verilmelidir.)

talu er kerek sak bu i ke odug

angar tegmese bir usalın yodug (2273)

(Bu i -kumandanlık- için *seçkin* insan lazımdır; ihmalkârlık yüzünden töhmet altında kalmaması için o ihtiyatlı ve uyanık olmalıdır.)

kamug erde ödrüm yalavaç kerek

biliglig uku lug *talu* ked yürek (2597)

(Elçi insanlar arasında mümtaz, akıllı, bilgili, *seçkin* ve çok cesur bir kimse olmalıdır.)

bagırsak yok erse ajunda *talu*

ki ilik kaçan turgay erdi tolu (3130)

(Dünyada *seçkin* ve içten ba lı kimseler bulunmasaydı;

(*Tabiatım yumuşak*, dikkat edersen, ya ım da küçüktür; fakat bütün bey ve büyüklere giden yollar benden geçer.)

kılınçı ongay bolsa kılkı köni

sevinçin keçer kör u bol beg küni (1977)

(*Tabiatı iyi* ve hareketi do ru ise, bak, o beyin hayatı sevinç içinde geçer.)

kamug edgüke bolsa elgi uzun

uvutlug silig hem *kılınçı tüzün* (1965)

(Her türlü iyili e el uzatmalı; hayâ sahibi, yumu ak huylu ve *asil tabiatlı* olmalıdır.)

kılınçı köni bolsa kılkı ongay

munıngdın tegir halkka edgü yıl ay (2209)

(*Doğru hareketli* ve mülayim tabiatlı olursa, ondan halka her vakit iyilik gelir.)

kılınçı köni erse körki kelir

ti i körki kılk ol biligli bilir (4500)

(*Ahlakı dürüst olan* kimse güzel görünür; kadının güzelli i onun tavır ve hareketidir; bunu bilen bilir.)

kalı bolsa begler bu up övkelig

yakın turma anda ay *kılkı silig* (780)

(Ey *halim selim insan*, e er beyler hiddetlenir ve öfkeli olurlar ise onlara yakın durma.)

ulug yük boyunka yüdürdi ilig

usal bolma saklan ay *kılkı silig* (1437)

(Ey *iyi huylu insan*, hükümdarların omuzlarına a ır yük yüklenmi tir; ihmalkâr olma, tedbirli davran.)

ilig kılk evürse ay *kılkı silig*

anı evre yandur ayu bir bilig (5812)

(Ey *temiz tabiatlı insan*, hükümdar tavır ve hareketini de i tirirse, onu tekrar do ru yola sevk et ve bilgi ile onu aydınlat.)

bayat rahmeti erdi halkı öze

kılınçı silig erdi *kılkı tüze* (42)

(Kimin *tavrı iyi* ve hareketi uslu ba lı olursa, o bütün dileklerine kavu ur; güne i ve ayı parlak olur.)

ki ike tusulgu ikigü ajun

kılınç edgüsi ol ay *kılkı tüzün* (1659)

(Ey *asil tabiatlı*, her iki dünyada insanlara faydalı olan ey, iyilik yapmaktır.)

karaka yaguma ay *kılkı örüng*

örüngke kara terk yukar ol körüng (4239)

(Ey *ak pak tabiatlı insan*, sen karaya yakla ma; dikkat et, beyaza siyah çabuk bula ır.)

negü tir e itgil ay köngli süzük

kamug i içinde ay *köngli tüzük* (3085)

(Gönlü durulmu ve her i inde *gönlü dürüst* olan insan ne der, dinle.)

yime yak ı aymı biliglig süzük

budunka bagırsak ne *köngli tüzük* (4464)

(Bilgili, halka merhametli, *temiz ve berrak kalpli insan* çok iyi söylemi .)

SONUÇ

Yusuf Has Hacip, mükemmel insana eri menin yollarını gösterdi i *Kutadgu Bilig*'de *ahlaklılık, soyluluk* ve *seçkinliğ*i *arıg, silig, süzük, uvutlug, tüzün, tedük, bütün, çın, ınal, ködrüm, tüz, tüzük, edgü, alçak, bagırsak, erdemlig, bışıg, köni, talu, ödründü, ödrüm* sözleriyle anlatmaktadır. Bunun yanında söz konusu kelimelerle olu turulan *aslı arıg, urgı arıg, aslı silig, köngli süzük, köngli tüzük, kılınçı silig, kılınçı ongay, kılınçı köni, kılınçı tüzün, kılkı arıg, kılkı silig, kılkı tüze, kılkı ongay, kılkı köni, kılkı alçak, kılkı tüzün, kılkı edgü, kılkı örüng* de eserde aynı amaçla kullanılmı tır.

Öte yandan *kılkı otun* (kaba tabiatlı), *ınga* (daha kötü, en kötü; alçak, namussuz), *otun* (de ersiz, alçak), *urugsuz* (soysuz), *arıgsız* (temiz olmayan) vb. sözler de ele aldı ımız kavramların zıddının eserdeki ifadeleridir.

KAYNAKÇA

ARAT, Re id Rahmeti, *Kutadgu Bilig I Metin,* TDK Yayınları, Ankara 1979.

ARAT, Re id Rahmeti, *Kutadgu Bilig II Tercüme,* TDK Yayınları, Ankara, 1959.

DILÂÇAR, Agop, *Bize Manevi Cihazlanmayı Öğreten Kutadgu Bilig,* Etüt, Ankara 1970.

DILÂÇAR, Agop, *Kutadgu Bilig İncelemesi,* TDK Yayınları, Ankara 1995.